

איסור רמאות במסחר על פי פנימיות התורה

הרב יעקב בנימין

א. ייחודו של האיסור לרמות במסחר	ב. רמאות במסחר על פי פנימיות התורה
1. רמאות ותועבה	1. מסחר באמונה – בירור הניצוצות
2. חומרתו של איסור רמאות במסחר	2. כנען בידו מאזני מרמה
3. השקר והתועבה	ג. סיכום

הגינות במסחר היא מן המושכלות המובנות מאליהן ואינה צריכה הוכחה מן הכתוב,¹ אולם במאמר זה נבקש להראות היבט רוחני עמוק לחובת ההגינות במסחר, מעבר לחובה המוסרית הפשוטה.

א. ייחודו של האיסור לרמות במסחר

במבט ראשון נראה כי רמאות במסחר היא עבירה ככל העבירות שבין אדם לחבירו, והיא דומה לאיסורי גניבה וגזל. אולם מעיון בתורה שבכתב ושבעל-פה עולה שמדובר באיסור חמור במיוחד.

1. רמאות ותועבה

בתורה מוגדרת רמאות במסחר כתועבה:

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה. אבן שלמה וצדק יהיה לך, איפה שלמה וצדק יהיה לך, למען יאריכו ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך. כי תועבת ה' אלהיך כל עשה אלה כל עשה עול.²

בדרך כלל המונח תועבה מתייחס לעבירות שבין אדם למקום, כך לדוגמה בגילוי עריות,³ עבודה זרה⁴ ומאכלות אסורות,⁵ אולם כאן הוא מתייחס למצווה שבין אדם לחברו.⁶ כך נאמר גם בספר משלי:⁷

* הרב יעקב בנימין, מכון משפטי ארץ, עפרה.

1. ספר החינוך מצווה רנט: "שורש מצוות היושר והרחקת הגזל והתרמית מבין בני אדם ידוע לכל בן דעת".
2. דברים כה, יג-טו.
3. ויקרא יח, כב-ל.

מאזני מרמה **תועבת** ה' ואבן שלמה רצונו.⁸
אבן ואבן איפה ואיפה **תועבת** ה' גם שניהם.⁹
תועבת ה' אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב.¹⁰

אבן עזרא הסביר מדוע נאמר בפסוק שהקפדה על יושר במסחר מבטיחה אריכות ימים על הארץ:

כי זה ידוע, כי כל מלכות צדק תעמוד, כי הצדק כבניין. והעיוות כהריסות, ברגע יפול הקיר.¹¹

כלומר, רמאות במסחר יש בכוחה לקעקע את קיום המדינה, שהרי אם תתפשט הרמאות תתמוטט הכלכלה ועם ישראל לא יוכל להתמיד בישיבה בארצו. פירושו של האבן עזרא אינו מתייחס לקשר בין הישיבה בארץ לבין היות הרמאות תועבה, ולשימוש היוצא דופן שעושה התורה במילה תועבה במצווה שבין אדם לחברו.

2. חומרתו של איסור רמאות במסחר

איסור רמאות במסחר חמור כל כך שמלבד האיסור לרמות, נאסר מהתורה אף להחזיק במשקולות מזויפות כאמור בפסוק – "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה."¹² במדרש ההלכה הודגשה חומרתו של איסור רמאות בכמה מישורים:

למה נאמר לא תעשו עול במשפט במדה ובמשורה? מלמד שהמודד נקרא דיין, שאם שיקר במידה קרוי עול, שנאוי ומשוקץ, חרם ותועבה.

4. **דברים** ז, כה-כז; יב, לא; יג, טו.

5. **דברים** יג, ד.

6. יש להעיר שהרמב"ן דברים כג, יט, כתב שגול חמור יותר מרמאות: "אבן ואבן, איפה ואיפה, תועבת ה' גם שניהם", ירמו לגזול וחומס וכל עושק שהם תועבות גדולות מאלו ולא יזכרים". אולם, ראב"ע (דברים כה, טז, ד"ה כל) פירש שהפסוק עוסק אך ורק ברמאות במסחר.

7. יש להעיר כי בספר משלי מכוונים איסורים נוספים שבין אדם לחברו בכינוי "תועבת ה'".

8. **משלי** יא, א.

9. **משלי** כ, י.

10. שם, כג.

11. **אבן עזרא** דברים כה, טו, ד"ה למען.

12. דומה לכך הוא האיסור להחזיק בשטר אמנה (כתובות יט, א), דהיינו, שטר שנכתב בהסכמת אדם ש"לא לזה כלום, אלא כתבו ומסרו למלוה שאם יצטרך ללוות ילווה, והאמינו שלא יתבענו אלא אם כן מלווהו" (רש"י כתובות יט, א, ד"ה שטר). איסור זה נלמד מהפסוק בספר **איוב** (יא, יד) – "ואל תשכן באהליך עולה". כיוון שהמקור אינו מהתורה, נראה שזהו איסור דרבנן (וכן כתב בשו"ת יהודה **יעלה** א, יו"ד, שא).

ייתכן שהסיבה לכך שהחוקת משקולות מזויפות אסורה מדאורייתא היא שניתן לרמות בעזרתם פעמים רבות, בניגוד לכך שטר אמנה נאסר רק מדרבנן, כיוון שניתן להשתמש בו שלא כדין פעם אחת בלבד.

על פי סברה זו, האיסור המובא בגמרא (**בבא מציעא** נב, א) לגבי מטבע מזויף – "הרי זה לא ימכרנה לא לתגר ולא לחרם ולא להרג, מפני שמרמין בה את אחריים", גם הוא מדרבנן.

וגורם לחמשה דברים, מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק השכינה, ומפיל ישראל בחרב, ומגלה אותם מארצם...
 אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים – על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו עליכם מצוות מידות שכל המודה במצוות מידות – מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצוות מידות – כופר ביציאת מצרים.¹³

המדרש מתאר עד כמה הרמאות במסחר היא מעשה שלילי, ובשל כך הרמאי מתכנה בשמות גנאי, כיצד היא גוררת בעקבותיה עונשים חמורים ואף גורמת לכפירה ביציאת מצרים.

בגמרא נומקה חומרתו של האיסור בכך שהוא אינו ניתן לתיקון:

אמר רבי לוי: קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות... מאי עודפיהו? דהתם אפשר בתשובה, והכא לא אפשר בתשובה.¹⁴

ורשב"ם ביאר:

עריות מועלת תשובה אי עביד ליה תשובה מעלייתא... אבל מידות שגוזל את הרבים אי אפשר לו בתשובה שהרי תשובתו תלויה בהשבת גזילה דכתיב "והשיב את הגזלה" והוא אינו יודע למי יהויר.¹⁵

רוצה לומר, תשובה על גזל ממון מותנית בהשבת הגזילה, אולם מי שמוכר על פי משקולות מזויפות לא יוכל לאתר את כל מי שרימה ולהשיב לו את ממונו. הרמב"ם מבאר באופן שונה מעט את חומרת האיסור לרמות במסחר:

קשה עונשן של מידות יתר מעונשן של עריות שזה בינו לבין המקום וזה בינו לבין חברו.¹⁶

דהיינו, רמאות במסחר היא עבירה שבין אדם לחבירו ובכך היא חמורה מאיסורי עריות שהם בין אדם למקום.

את הקשר בין רמאות במסחר לכפירה ביציאת מצרים ביאר הרמב"ם כך:

וכל הכופר במצוות מידות ככופר ביציאת מצרים שהיא תחילת הציווי, וכל המקבל עליו מצוות מידות הרי זה מודה ביציאת מצרים שהיא גרמה לכל הציוויים.¹⁷

מהרמב"ם משמע שהקשר איננו ייחודי, אלא רמאות במסחר היא מצווה ככל המצוות, ואדם שכופר בה, כופר במקור כל הציוויים, ביציאת מצרים. אולם מפשט מדרש ההלכה נראה שיש ייחוד לרמאות המסחר שהופך אותה לשקולה לאמונה ביציאת מצרים.

13. ספרא קדושים פרשה ג פרק ח.

14. בבא בתרא פח.ב.

15. רשב"ם שם, ד"ה אפשר.

16. רמב"ם גניבה ז, יב.

17. שם.

3. השקר והתועבה

נראה שהבעיה הייחודית ברמאות במסחר נעוצה בכך שהיא נובעת משקר, לעומת זאת גזל וגניבה אינם נובעים בהכרח משקר אלא מכשל מוסרי אחר. חשיבותה של מידת האמת מודגשת בהגדרתה כאחת ממידותיו של הקב"ה:

ה' ה' אל רחום וחנון ארך-אפים ורב-חסד ואמת.¹⁸

ולעומתה שקר נחשב כחילול שמו ומשום כך מצאנו ששבעת שקר בשם ה' היא בגדר חילול ה':

ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה'.¹⁹

ובתהלים מוצג ניגוד בין השקר לבין התורה:

שקר שנאתי ואתעבה, תורתך אהבתי.²⁰

עבודת ה' מושתתת על מידת האמת – "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת"²¹ וכיוון שיחסו כלפי בני האדם בנוי מידה כנגד מידה,²² הרי שנענה הוא לכל הקוראים ונוהגים באמת, ולהפך לנוהגים ברמאות ולכן החמירה התורה בעניין רמאות במידות ובמשקולות.

ב. רמאות במסחר על פי פנימיות התורה

1. מסחר באמונה – בירור הניצוצות

אחד היסודות הבסיסיים בספרות הקבלה הוא שתפקידו של האדם במהלך חייו לברר את ניצוצות הקדושה.²³ משל למה הדבר דומה? לבורר אוכל מתוך פסולת, כשמונחת לפניו ערימת ענק של חיטה ומוץ, ונאמר לו שעליו להוציא גרגירי החיטה והוא מוציא גרגיר ועוד גרגיר עד שנערמת ערימה של חיטה נקייה.

הנמשל הוא שבעולם ישנם יסודות של קדושה מפוזרים ומוטמעים, ועבודת האדם היא לשלוף אותם מתוך ה"מוץ". הדרך לעשות זאת היא על ידי עיסוק בענייני החולין מתוך אמונה ותורה. כיוון שבירור הניצוצות נעשה בכל תחומי החיים של האדם, ובכלל זה

18. שמות לד, ו.

19. ויקרא יט, יב.

20. תהלים קיט, קסג.

21. תהילים קמה, יח.

22. לדוגמה, בראשית רבה ט, ד"ה וירא: "כל המידות בטלו, מידה כנגד מידה לא בטלה, רבי הונא בשם רבי יוסי מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה שבמידה שאדם מודד בה מודדין לו לפיכך אמר הכתוב והנה טוב מאד הנה טוב מידה".

23. כמבואר באריכות בספריו של האר"י: עץ חיים, שער שבירת הכלים – שער ט; ספר שער הכוונות, דרושי הפסח, דרוש א.

גם בתחום המסחר, הרי שכשאדם נושא ונותן באמונה, הוא מברר את הברורים המוטלים עליו.²⁴ בעניין זה כתב רבי נחמן מברסלב:

גם צריך אמונה בהמשא ומתן, דהיינו שישא ויתן באמונה, ויהיה הדבור, דבור אמת, כמה שאמרו (שבת לא, ב): "נשאת ונתת באמונה".

כי משא ומתן הוא בחינות שמנשאים ומרימין הדבר, ונותנין ומשיבין אותו למקומו, כי יש קדשות נפולות, היינו בחינות ניצוצות שנפלו, ועל ידי משא ומתן מנשאים ומרימין אותן, ונותנין אותן למקומן, וזה בחינות משא ומתן כנ"ל.²⁵

משמעות הפשוטה של הביטוי "לשאת ולתת" הוא: לקבל ולקחת. לעומת זאת, רבי נחמן מפרש את הביטוי "לשאת" במשמעות של: להרים. כלומר, להרים את הניצוצות על ידי המסחר ולהשיב אותם למקומם. רבי נחמן מוסיף ודורש:

ועקר ברור הניצוצות מן הקליפות הוא על ידי אמונה... ועל כן אלו הניצוצות שנפלו, הם נדבקים ונתאחזין סביבות האמונה, והיא מעלה אותם משם, ועל כן צריך לעשות משא ומתן באמונה, שעל ידי האמונה מעלין הניצוצות כנ"ל, שזה עקר בחינות משא ומתן, להעלות הניצוצות כנ"ל.²⁶

"אמונה" היא ההיפך מ"ידיעה", והיא נדרשת דווקא במצב של קושי וחוסר הבנה, כאשר לא ניתן להבין את האירועים, כאשר הם נראים מנותקים לחלוטין מהקב"ה.²⁷ ייחודה של האמונה נרמז בפסוק: "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות".²⁸ דהיינו, האמונה נדרשת דווקא בלילה ובמקום ובזמן החשוכים והנראים רחוקים מהאור האלוקי, אולם דווקא האמונה בה' היא זאת שיכולה גם לתקן את אותם מקומות חשוכים.

כך ביחס לעולם המסחר. עולם המסחר נראה רחוק מאוד מערכים וממוסר. אדם שמתתף במסחר נחשף לעולם מורכב ביותר שאינו נראה קשור לה', ובדרך כלל הוא נתון לחשש מפני רמאות של סוחרים אחרים. התחושה הכללית אומרת שעולם המסחר חשוך ורחוק מהקב"ה.

24. במסחר ובעבודה שהאדם עובד באה לידי ביטוי עבודת הברורים, ולכן ביום השבת שאינו מיעוד לעבודת ברור הניצוצות נאסרה המלאכה. (שער הכוונות, דרושי חזרת העמידה, דרוש ב; שם, דרוש סדר שבת, דרוש א, עניין קבלת שבת. ועוד).

25. רבי נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן, מהדורה קמא, רפ.

26. שם מהדורה קמא, תורה רפ.

27. לכן "אמונה" נחשבת ככינוי לספירת המלכות (ראו רבי משה קורדובירו, פרס הרימונים, שער יב, פרק ג, ערך "אמונה"), זאת, כיוון שהמלכות היא הספירה הנמוכה ביותר, הגילוי הנמוך והממשי ביותר של האלוקות, ולכן היא קשורה לעולמות התחתונים.

מסיבה זאת ספירת המלכות היא המקשרת בין עולם האצילות לבין העולמות התחתונים, שהם עולמות בריאה, יצירה ועשייה. הקישור הזה אומר שהיא ממשיכה את השפע האלוקי למטה. ומצד שני מעלה חלקים נמוכים שבמציאות למעלה (לכן האר"ז"ל, עץ חיים, שער מז, פרק ו, קורא לספירת המלכות "זנב לאריות" ו"ראש לשועלים", זנב לאריות הוא אומר סוף עולם האצילות. ו"ראש לשועלים" ראש לעולמות בריאה, יצירה ועשייה).

28. תהלים צב, ג.

דווקא בעולם כזה ישנה חובה לפעול באמונה, כלומר, להישאר דבק בה' ובתורתו. החתירה נגד הזרם, הדבקות באלוקות במקום שנראה כל כך מנוכר לערכים וקדושה שולפים מתוך עולם המסחר את הניצוצות האלוקיים שלכודים בתוכו. כך הופך "משא ומתן" לתהליך של נשיאת הניצוצות והשבתם למקורם.

על פי דברי רבי נחמן ניתן לבאר את הקשר בין רמאות במסחר לכפירה ביציאת מצרים, שהזכר לעיל. מצרים מכונה בתנ"ך "כור הברזל"²⁹ אשר בה הזדכך עם ישראל והתברר ביציאת מצרים. ומכאן שיציאת עם ישראל ממצרים היא עצמה בירור של ניצוצות!

לאור זאת, ניתן לומר שכאשר אדם אינו סוחר באמונה אלא מרמה במסחר, הוא עושה מעשה הפוך מעבודת הביורורים ובכך הוא כופר ביציאת מצרים, שהייתה האירוע הגדול של בירור הניצוצות. באופן דומה ביאר הראי"ה קוק את החומרה שבגזל:

קשה הוא הגזל, שמכניס ניצוצות זרים בתוך ארג החיים של הנשמה, ולזככם ולהעלותם אין בידו, מפני שאינם שייכים לשרשו.³⁰

כלומר, כאשר אדם גזל את חברו הרי הוא "רוכש" לעצמו ניצוצות שאינם שייכים לנשמתו, ובכך פוגם את נשמתו.

הרב קוק מוסיף שאף אם הגולן אינו יודע ממי גזל בכל זאת תוכל עבודת הביורורים להיעשות. וזאת על ידי תפילת הצדיקים:

העבודה הטהורה והתפילה התדירית בעד הדורות כולם, ובעד כל העשוקים ברוח וחומר, היא במדרגה העליונה של צרכי רבים, שצדיקים גמורים מתקנים בזה את פגם הגזל שאינו ידוע למי גזל. של כל המדרגות, ובכלל זה כל חטאת האדם שבין אדם לחברו.³¹

2. כנען בידו מאזני מרמה

בספר הושע נאמר:

כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב. ויאמר אפרים: אך עשרתי מצאתי און, לי כל יגיעי, לא ימצאו לי עון אשר חטא. ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד.³²

בגמרא מבואר ש"כנען" פירושו סוחר: "מאי כנעני? ... גברא תגרא, דכתיב: כנען בידו מאזני מרמה."³³ בעקבות זאת מפרש רבנו אברהם בן עזרא את הפסוקים כך:

29. דברים ד, כ; מלכים א, ח, נא; ירמיהו יא, ד.

30. הראי"ה קוק שמונה קבצים ב, רנז; וראו עוד בספר מאורות הראי"ה, ירח האיתנים, נו.

31. הראי"ה קוק שמונה קבצים ב, רנח.

נראה להסביר את הדברים על פי מה שכתב האריז"ל בשער הגלגולים, הקדמה לה, שנשמת הצדיק כוללת נשמות אחרות. הנשמות האחרות הם בבחינת ענף היוצא מן האילן, והאילן מזרים שפע וחיים לענף.

32. הושע פרק יב, ח-י.

[הסוחר אומר:] אך לא נתן לי השם העושר אני מעצמי עשרתי...
[ה' משיב]: הלא תזכור כי אני העליתיך ממצרים בעושר רב שלא יגעת בו,
וכלכלתיך במדבר בהיותך באהלים, כמו כן, יוכל לעשות לך כימי מועד צאתך
ממצרים.³⁴

כלומר, ה' מזהיר את ישראל שלא לומר כוחי ורמאותי עשו לי את החיל הזה, אלא
ידעו שהעושר הוא מה' והוא הנותן כוח לאדם לעשות חיל. במילים אחרות, אדם
שמרמה ממעיט בערך כוחו של ה', כי הרי הוא חושב שרק אם ירמה במסחר הוא
יתעשר. על כך רש"י מוסיף:

אתם סמוכים על בצעכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עשיריכם אתם אומרים
אך עשרתי ולא אעבוד את הקב"ה.³⁵

כלומר הסוחר הרמאי רואה עצמו פטור מלעבוד את ה'. לא זאת בלבד שהוא מרמה
ועובר על מצוות ה', אלא יש לרמאות השלכה כללית על שאר מצוות ה'! כאשר סוחר
מרמה הוא מרגיש, שכל מה שיש לו זה בזכות מעשיו ולא בזכות השגחתו של ה', ולכן
הוא עלול להסיק שאין טעם לעבוד את ה'. ברוח זו הסביר המגיד משנה מדוע מי
שמשקלותיו מזויפות כופר ביציאת מצרים:

שהוא כופר בהשגחה... ויציאת מצרים היו בה מופתים מחודשים והם מורים
על החידוש ועל ההשגחה.³⁶

המדרש קושר בין ארץ כנען לבין העיסוק במסחר:

כי אתם באים אל ארץ כנען. מהו כנען, ארץ של פרקמטיא שבה סחורה, כשם
שאתה אומר (ישעיה כג) "אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ".³⁷

המדרש קובע שארץ ישראל נקראה ארץ כנען מכיוון שהיא "ארץ של פרקמטיא".
בעקבות המדרש עמד רבי צדוק הכהן מלובלין על הקשר העמוק שבין הכנענים
ורמאות במסחר:

הענין דידוע דזה לעומת זה עשה אלהים... ועל שם זה נקרא ארץ כנען ארץ של
פרקמטיא שיכולים לסחור סחר תורה, הטובה מסחר כסף. והם האומות העולם
לקחו להם הרע... שהוא "כנען בידו מאזני מרמה".

אבל ישראל לא לקחו המסחר כסף וישבו איש תחת גפנו והיו פנוים לקנות דברי
תורה... וזכו לתורה שבעל פה שעיקרה בארץ ישראל... ואף העוסקים בעבודת
הקרקע גם כן זוכים בשבת לסחור מסחר תורה שבעל פה.³⁸

33. פסחים נ, א; ראו עוד בבא בתרא עה, א; וכן במפרשים של הפסוקים בהושע.

34. אבן עזרא הושע יב, ט-י; ראו רש"י הושע יב, ט, שמפרש באופן שונה.

35. רש"י הושע יב, ח.

36. מגיד משנה גניבה ז, יב.

37. במדבר רבה כג, י.

38. רבי צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק אות ד.

רבי צדוק מסביר שלארץ ישראל יש פוטנציאל של חכמה מיוחדת, הכנענים פיתחו אותו והעצימו אותו בתחום המסחר, והשתמשו ביכולת להתחכם כדי לרמות במסחר. לעומת זאת עם ישראל אינו משתמש בחכמה המיוחדת כדי לסחור, אלא כדי ללמוד תורה. עם ישראל מנצל את הפוטנציאל באופן חיובי, ומשתמש בחכמה המיוחדת כדי לעסוק בחכמה העמוקה של התורה שבעל פה. רבי צדוק מכנה את העיסוק בתורה "לסחור מסחר תורה", כיוון שלימוד התורה נעשה באופן של משא ומתן בין הלומדים, ובכך הוא דומה למשא ומתן עסקי.

ניתן להוסיף שכאשר אדם לומד תורה או פוסק דין, עליו לחשוב על כל הצדדים ההלכתיים השונים, ובכללם על האפשרות לרמות באתו עניין. כאשר נעשה שימוש חיובי בחכמה אזי דווקא מתוך שקילת כל הצדדים ביושר במאזני השכל, תהיה ההכרעה בבחינת דין אמת. לעומת זאת רמאות במסחר היא ניצול לרעה של החכמה המיוחדת, כדי להמציא דרכים חדשות להטות את המאזניים, ולרמות במסחר. בסוף דבריו מוסיף רבי צדוק שגם אלו שעוסקים ביישובו של עולם, מתפנים בשבת לעסוק במסחרה של תורה.

בעקבות רבי צדוק אפשר לומר שרמאות במסחר היא שימוש לרעה בחכמה המיוחדת של ארץ ישראל. בכך יש בה תהליך המנוגד לבירור הניצוצות – במקום לחלץ את הניצוצות מתוך הרע, הרמאות משעבדת את החכמה העליונה כדי לעשות רע.

ג. סיכום

במאמר זה התבוננו בטעמים הפנימיים של האיסור של רמאות במסחר. בתחילה הוצגה החומרה המיוחדת שיש ברמאות במסחר עד שזו מכונה "תועבה", כפי שעולה מפסוקי התורה ומספר משלי.

גם ממאמרי חז"ל עולה החומרה יוצאת הדופן של האיסור לרמות, העולה אף על האיסור לגזול. כמו כן, נאמר שהכופר במידות ומשקולות כאילו כופר ביציאת מצרים.

הצענו שלושה הסברים לייחודו של האיסור לרמות במסחר:

האחד, בגלל שמידתו של ה' היא מידת האמת, הרי שאדם שמרמה מתרחק מה'. השני, מסחר באמונה הוא בירור ניצוצות הקדושה שנפלו בשבירת הכלים, כפי שמבאר רבי נחמן מברסלב. בהמשך לכך הסברנו את הקשר בין יציאת מצרים שהייתה בירור של ניצוצות מתוך מצרים, לחובה לברר ניצוצות על ידי מסחר באמונה. השלישי, על פי דבריו של רבי צדוק הכהן מלובלין, מקור הכוח לרמות במסחר הוא בחכמה המיוחדת שיש בארץ ישראל, שנועדה כדי ללמוד תורה שבעל-פה. כיוון שכך, רמאות במסחר היא שימוש לרעה בחכמה מיוחדת והחמצה של פוטנציאל חיובי.